

Les cartes de Carles Riba

Balanç d'una investigació

LA PRIMERA RECERCA: LA TESI DE LLICENCIATURA

En 1969, acabada la carrera universitària de filosofia i lletres, vaig decidir preparar la tesi de llicenciatura. Entre d'altres temes, la possibilitat d'investigar l'arxiu de Carles Riba i sobretot l'arxiu de la seva correspondència, possibilitat suggerida pel Dr. Joaquim Molas, m'interessà tot seguit. Sempre m'ha atret la cara humana, la versió menys coneguda de l'escriptor que a vegades no queda prou reflectida en la seva obra literària. Si l'escriptor que se'm proposava era Carles Riba i a més a més el fons que se m'oferia era inèdit, la idea em seduí tot seguit.

Viva, encara, Clementina Arderiu em fou presentada pel Dr. Joaquim Molas al seu pis de la República Argentina on vaig poder entrar en contacte directe amb el món del poeta, que jo no havia conegut personalment però que sempre havia admirat i llegit. Allí vaig veure i tocar per primera vegada els seus originals de lletra menuda i enrevessada i vaig entrar en contacte amb l'enorme quantitat de cartes que Carles Riba havia rebut, totes elles degudament ordenades en carpetes individuals i aquestes en carpetes més grans ordenades totes alfabèticament. Aquestes eren, havien de ser, la base de la meva recerca, la pedrera de dades i d'informacions a partir de les quals arribar a la localització de les cartes de Carles Riba.

Mentre procedia al fitxatge de les carpetes de correspondència que m'interessaven per la meva tesi —prop de 300— vaig adonar-me que algunes contenien també cartes de Carles Riba, generalment esborranys o còpies, que vaig decidir començar a transcriure. D'aquesta manera vaig aconseguir ja 31 esborranys i 15 còpies, alguns fins i tot signats pel mateix Carles Riba, amb la qual cosa els podia considerar de fet com a originals i esdevenien així una base inapreciable per a la meva recerca.

Tanmateix aquests materials epistolars de Carles Riba que anava trobant no eren els primers ni els únics que existien ja coneguts. Altres

havien donat a conèixer abans cartes de Carles Riba. Així el 1950 Ramon Tor n'havia donat a conèixer una a ell adreçada; el 1951 Agustí Cabruja també una; Joan Sales, el 1954, n'havia publicat dues adreçades a Màrius Torres i un breu fragment al pare d'aquest, Humbert Torres; el 1961 Octavi Saltor les cinc cartes a ell adreçades; el 1962 Gabriel Ferrater un fragment d'una carta adreçada a J. M. de Sagarra; el 1964 Jordi M. Pinell una, i Josep M. de Sagarra n'havia publicat una dins la segona edició de les seves *Memòries* (1964). Ultra aquestes, altres havien estat donades a conèixer pel mateix Riba al volum segon de les seves *Obres completes* (1967), i una el 1956, en la presentació i lectura que féu de les *Elegies de Bierville* a Barcelona. Finalment, dues, i crec que són les primeres cartes de Carles Riba conegudes impreses, foren publicades el 1927 a «La Nova Revista». Encara, si bé no publicat per aquesta època, vaig poder conèixer l'epistolari J. M. López-Picó-Carles Riba que O. Cardona preparava i amablement em deixà consultar.¹

Una volta fixtat l'arxiu epistolar de Carles Riba, transcrit el material epistolar original de Carles Riba que ja hi existia i conegudes les cartes ribianes ja publicades, em calia fixar l'abast real de la meva tesi de llicenciatura. Per altra banda, Clementina Arderiu guardava a part de les carpetes una transcripció de cartes de Carles Riba adreçades al seu gran amic, el pintor Josep Obiols.² Després d'una certa resistència me les deixà llegir. Eren verament interessants i descobrien un Riba absolutament inèdit, almenys per a mi. Vaig convèncer Clementina Arderiu que em deixés treballar amb aquelles cartes, vaig parlar amb la vídua de Josep Obiols per saber si en tenia més, vaig recollir les cartes de Josep Obiols guardades a l'Arxiu Riba i vaig posar-me a preparar la meva tesi de llicenciatura, dirigida pel Dr. Joaquim Molas, sobre 48 cartes de Carles Riba i Josep Obiols. Així sorgí al cap d'uns anys el volum *Epistolari Carles Riba-Josep Obiols. 5 set. 1920 - 14 març 1921*, tesi de llicenciatura que vaig presentar i llegir a la Universitat Autònoma de Barcelona a començament del 1976.

1. Vegeu més endavant les referències bibliogràfiques d'aquestes cartes i de les altres publicades posteriorment.

2. Posteriorment he sabut que la transcripció era deguda a Jordi Riba, fill gran del poeta.

LA SEGONA RECERCA: LES CARTES DE CARLES RIBA

Paral·lelament a l'elaboració de la tesi no oblidava la recerca d'altres cartes de Carles Riba. Vaig iniciar uns primers contactes, limitats per mor de la tesi, amb els corresponents ribians i llurs hereus i familiars. Així el 1972 parlava a Brussel·les amb Émilie Noulet, vídua de Josep Carner, que s'interessà vivament per la meua demanda. I aconseguia, per altra banda, les cartes adreçades a J. V. Foix que aquest gentilment em cedí, a Sebastià Sánchez-Juan, a Jaume Bofill i Mates, etc.

Enllestida pràcticament la tesi, decideixo sol·licitar d'Omnium Cultural un ajut de treball que em permeti dedicar-me més sistemàticament a la recerca ja iniciada. Aquest ajut m'és concedit en la convocatòria del 1976 i prorrogat el 1977, i J. M. Castellet n'és nomenat ponent. Tanmateix ben aviat m'adono de l'enorme complexitat que comporta localitzar un a un els papers de cada corresponent. Si les previsions eren d'arreglar durant un any al voltant de 300 cartes, a final del 1976 m'adono que superaré de molt aquesta xifra i el calendari previst.

A poc a poc, però, aconsegueixo identificar i localitzar molts corresponents ribians o llurs famílies i hereus, gràcies a moltes ajudes i col·laboracions, entre d'altres, la d'Albert Manent, el qual, amb la seva proverbial i reconeguda informació, em facilita pacientment adreces, pistes, camins per arribar a una bona part de corresponents, sobretot els relacionats amb l'exili.

Les cartes van arribant: de Barcelona i de Catalunya, la majoria; però també del País Valencià i de Mallorca, de Madrid i de Sevilla, i dels EUA, Xile, Grècia, França, Suïssa, la Gran Bretanya, Alemanya i Itàlia.

Degudament ordenades cronològicament, són llegides, transcrits i mecanografiades. Opto per una transcripció fidel del text de cada carta, però la lectura no és pas fàcil, ateses les característiques de la lletra de Carles Riba, fet que s'agreuja quan la carta és un esborrany, en llapis generalment, tot atapeït en uns petits fulls de paper. Ací cal afegir que moltes vegades no puc treballar sobre l'original directament, sinó sobre les fotocòpies que m'han estat enviades, algunes de qualitat dubtosa. Per a la transcripció em valc en alguns casos, una vegada més, de l'ajuda i la col·laboració del mateix corresponent que m'aclareix dubtes, mots i passatges difícils. Finalment Montserrat Bayà és l'encarregada de la mecanografia, feina lenta i delicada, en la qual reïx plenament.

Sobre les cartes de Carles Riba i sobre la seva escriptura «tan espon-

tània i llançada», Xavier Benguerel ha deixat escrit un breu text, precís i just, que les defineix amb encert:

«En Carles Riba escrivia les cartes a mà, amb una lletra menuda que, als meus ulls, físicament se li assemblava. En general observava un cert respecte per majúscules i vocals, el negligia sistemàticament en l'acabat de consonants fos on fos que els toqués d'acomodar-se. Com si a la mà li faltés energia per arrodonir-les i les abandonés per sempre a ser manques i fugitives en la seva pressa a escriure —constantment acuitat per qui sap quants compromisos editorials. Estalviava els marges (ell, justament l'autor d'un llibre que porta aquest nom!), tot i que a bell ull les pàgines ofereixen una correcció normal i presenten unes sementeres regulars, geomètriques. La "inspiració" el devia abandonar a la proximitat del límit extrem del full de paper, i si al final, com d'improvis, el sorprenia un marge defensant encara la seva blancor, trobava amb facilitat un tema breu o una observació complementària que resolía i encapçalava amb l'usual P. S. Sovint se li escapaven frases per l'estil: "Faig punt, com sempre, segons el paper, que vol dir en l'esperit de diàleg continu, que és el de la nostra correspondència." Fos com fos i on fos, no deixava de trobar un racó per a enviar "els millors records i una cordial abraçada de casa a casa".»³

ELS RESULTATS

En total he establert una relació de 265 corresponents d'arreu del món; d'alguns no he rebut cap mena de resposta, malgrat la meva insistència. També hi ha respostes amb resultat negatiu: les cartes s'han perdut. Les guerres, tant la civil com la mundial, l'exili, la postguerra i fins causes naturals han estat causa de la desaparició d'una bona quantitat de cartes de Carles Riba ja impossibles de recuperar. També m'arriba alguna resposta extemporània, alguna de suspicax i alguna amb excuses aparentment excessives; tanmateix són poques. De la majoria de corresponents he rebut una resposta atenta i disposada a col·laborar. El balanç positiu que puc presentar, doncs, ha estat possible, també, gràcies, a l'ajuda desinteressada de tants i tants corresponents de Carles Riba l'ajuda dels quals ara vull agrair.

D'aquests 265 corresponents he aconseguit ara per ara cartes de 119, els quals aporten un total de 745 cartes, postals i altres papers epistolars, alguns de fragmentaris, que van des del 6 d'agost de 1910 (una postal a

3. XAVIER BENGUEREL, *Memòria d'un exili: Xile 1940-1952* (Barcelona 1982), pàgs. 246-247.

Josep M. López-Picó) fins al 17 de juny de 1959 (una carta a Joan Fuster).⁴ Cap altre autor català, excepte Verdaguer, no disposa ara per ara d'un corpus epistolar tan extens, tan variat i tan ric. Com veurem, corresponents de tota mena i condició apareixen a la relació que tot seguit dono, ordenada alfabèticament:⁵

José Luis L. Aranguren, 2, 1955-1958.

AveHí Artís, 2 (1 e.), 1949-1950.

Joan Arús, 1, 1916.

Ramon Badosa Salvans, 1, 1977.

Manuel Balasch, 4, 1958.

Joaquim Balcells, 5, 1924-1930.

Joan Barat, 1 c., 1952.

Corpus Barga, 1 c., 1934.

Agustí Bartra, 2 (1 c.), 1937.

Albert Bastardas, 1, 1913.

Miquel Batllori, 1 c., 1958.

Xavier Benguerel, 24, 1936-1953.

Pierre Louis Berthaud, 1 e., 1956.

Manuel Bertran i Oriola, 1, 1951.

Artur Bladé i Desumbila, 10, 1952-1959.

Josephine de Boer, 1 c., 1956.

Jaume Bofill i Mates, 5, 1913-1925.

Pere Bohigas, 3, 1933-1941.

Josep M. Boix i Selva, 7, 1935-1955.

Maur Boix i Selva, 13, 1949-1955.

Joan Bonet i Baltà, 1, 1952.

Narcís Bonet i Armengol, 10, 1950-1958.

Agustí Cabruja, 1 c., 1951.

Francesc Cambó, 1, 1931.

José Luis Cano, 7, 1952-1956.

4. Incloc en aquest còmput general totes les cartes conegudes de Carles Riba encara que hagin estat publicades o donades a conèixer per altri. En canvi, no hi incloc les cartes-pròleg i d'altres publicades al volum segon de les *Obres Completes* (Barcelona 1967).

5. Després del nom dono el nombre total d'unitats epistolars i assenyalo, quan cal, si és còpia (c.) o esborrany (e.) o fragment (frg.). A continuació dono les dates màximes de les cartes localitzades.

Josep M. Capdevila, 2 (1 e.), 1931-1949.

Carles Cardó, 2, 1942.

Josep Carner, 11 (1 c.), 1927-1959.

Xavier Casp, 2, 1954-1957.

Camilo José Cela, 5, 1956-1959.

Carles Claveria, 1 c., 1956.

Alfonso Costafreda, 1, 1954.

Wally Cramer, 2 c., 1957-1958.

Paulina Crusat, 49, 1951-1959.

Theodor Däubler, 4, 1929.

Miquel Dolç, 21, 1944(?) - 1959.

Domènec, 1, 1935.

Agustí Esclasans, 1, 1928.

Miquel d'Esplugues, 1, 1923.

Joan Estelrich, 3 e., 1929.

Josep Farran i Mayoral, 3 c., 1929.

Joan Ferraté, 1, 1956.

Gabriel Ferrater, 2, 1957.

J. V. Foix, 6, 1934-1951.

Melcior Font, 1 e., 1956.

Rinaldo Frolidi, 4, 1952-1957.

Joan Fuster, 5, 1956-1959.

Tomàs Garcés, 1, 1935.

W. H. Gardner, 1 e., 1957.

Francesc X. Garriga, 1 e., 1924.

Ventura Gassol, 9, 1920-1956.

Miquel Gayà, 2, 1959.

Joan Gili, 28, 1939-1957.

Mercè Grau, 1, 1940.

Domènec Guansé, 7, 1950-1956.

Vizconde de Güell, 1 c., 1949.

Jorge Guillén, 1, 1931.

Ramon Guardans, 3, 1956.

Ricardo Gullón, 2, 1952.

Julia Iatrídi, 1, 1959.

Josep Junyent, 1 frg., 1951.

Josep M. Junoy, 3, 1920-1927.

Rosa Leveroni, 18, 1940-1942.

Miquel Lladó, 3, 1953.

Josep M. López-Picó, 101, 1910-1952.

Leopoldo de Luis, 5, 1952-1953.

Marià Manent, 15, 1921-1956.

Montserrat Martí, 2, 1941-1942.

Jesús Massip, 10, 1955-1959.

Roser Matheu, 2, 1938.

Josep Maurí Serra, 1, 1958.

Paul Mazon, 4 e., 1932-1949.

Josep Millàs-Raurell, 9 (1 e. + 1 frg.), 1922-1931.

Joan Mínguez, 3 e., 1929.

Josep Miquel i Macaya, 8, 1950-1959.

Ricardo Molina, 2 c., 1957-1958.

Lluís Montanyà, 9, 1941-1942.

Manuel de Montoliu, 6 (4 e. + 2 c.), 1927-1957.

Eduard Nicol, 3 (2 e. + 1 c.), 1929-1937.

Armand Obiols [Joan Prat], 5, 1943-1958.

Josep Obiols, 45, 1920-1933.

Marçal Olivar, 4, 1925-1934.

Ricard Permanyer, 10, 1926-1955.

Santiago Pey Estrany, 3, 1934-1940.

Josep Pi, 1 e., 1945.

Frank Pierce, 3 (1 e. + 2 c.), 1956.

Jordi Pinell, 4, 1942-1959.

Antoni Pous, 5, 1950-1957.

Josep Puig i Ferreter, 2, 1935-1951.

Joana Raspall de Cahué, 8, 1940-1957.

Pere Ribot, 2, 1955-1956.

Dionisio Ridruejo, 2, 1954-1959.

Pau Romeva, 1 e., 1941.
 Pierre Rouquette, 42, 1932-1959.
 Ramon Rucabado, 4, 1914 (?) - 1926.

Josep M. de Sagarra, 3, 1918-1927.
 Octavi Saltor, 5, 1950-1955.
 M. Antònia Salvà, 4, 1917-1953.
 Josep Sanabre, 1, 1935.
 Sebastià Sànchez-Juan, 1, 1957.
 Rafael Santos Torroella, 5 (2 e.), 1952-1958.
 Lluís Segalà, 2 e., 1924-1927.
 Maurici Serrahima, 3, 1954-1957.
 Segimon Serrallonga, 4, 1950-1955.
 Carles Soldevila, 3, 1920-1922.
 Modesto Suárez, 1 c., 1956.
 Ramon Sugranyes de Franch, 24, 1936-1942.

Rafael Tasis, 3, 1948-1957.
 Ramon Tor, 1, 1950.
 Màrius Torres, 2, 1938-1942.
 Humbert Torres, 1 frg., 1942.
 Francesc Trabal, 8, 1939-1949.
 Joan Triadú, 15, 1947-1955.
 Josep Trueta, 1, 1957.

Eduard Valentí, 4, 1938-1947.
 Josep Vergés i Fàbregas, 1, 1942.
 Ramon Vinyes, 1 e., 1937.
 Joan Vinyoli, 9, 1938-1943.
 Karl Vossler, 5, 1923-1925.

ALTRES CORRESPONSALS

A aquests 119 corresponents cal afegir-ne d'altres dels quals no he aconseguit cap carta, o n'he aconseguides menys de les previstes.⁶ Les

6. En dos casos, he localitzat cartes els destinataris de les quals, per raons diverses, no creuen necessari donar a conèixer ara per ara. Tanmateix

raons són diverses, com ja he apuntat. A continuació dono la relació d'aquests corresponsals amb el nombre aproximat de les seves cartes que es troben a l'Arxiu Riba i les dates límit de llur relació amb Carles Riba. En alguns casos, malgrat els meus diversos intents, no he aconseguit establir-hi contacte. Qualsevol ajuda, qualsevol indicació serà benvinguda.⁷

Ramon d'Abadal, 3, 1956.
 Josep O. Adroer (Girona), 1, 1953.
 Màrius Aguilar, 2, 1941-1943.
 Josep Agulló, 2, 1924-1927.
 Jaume Aiguader i Miró, c. 10, 1927-1938.^{7a}
 Joan Alavedra, c. 6, 1942-1946.
 Caterina Albert, 3, 1924-1925.
 Esteve Albert, 5, 1952-1955.
 Heinz Albert (Alemanya), c. 12, 1923-1926.
 Salvador Albert, 1, 1942.
 Vicente Aleixandre, 16, 1948-1965.
 Joan Alcover, 7, 1911-1921.⁸
 Lois Alibert, 1, 1937.
 E. Allison Peers, 4, 1928-1937.
 Ramon d'Alòs-Moner, 5, 1921-1937.
 Joan Amades, 1, 1953.
 Ester de Andreis, c. 6, 1948-1959.
 Josep Andreu Abelló, 1, 1950.
 Lola Anglada, 2, 1932-1933.
 Juan Antolín Gutiérrez (Barcelona), 3, 1952.
 Josep Aragay, c. 30, 1920-1958.

incloc el seu nom en aquesta llista. Igualment incloc en aquesta llista el nom d'alguns corresponsals dels quals encara potser serà possible aconseguir alguna carta més de Carles Riba. Ja en procés d'impressió aquest text, conec l'existència de més cartes de Carles Riba: a Carles Pi-Sunyer, a Joan Perucho i alguna altra; en cap cas les he incorporades en el còmput general donat que encara no he tingut ocasió de consultar-les.

7. El lector podrà comprovar que repeteixo alguns noms de la llista anterior: són els d'aquells corresponsals les cartes dels quals guardades a l'Arxiu Riba fan pressuposar raonablement una relació epistolar més abundosa que les cartes de Carles Riba fins ara localitzades i transcrites.

7a. En aquesta relació uso c. per indicar *circa*.

8. Vegeu-les a *Quaranta-quatre d'autors mallorquins adreçades a Carles Riba i Clémentina Arderiu*, a cura de CARLES-JORDI GUARDIOLA, «Randa», X (1980), 143-155 («Homenatge a Francesc de B. Moll», 2).

- Ramon Aramon, c. 15, 1946-1959.
Manuel Arce (Santander), 1, 1958.
Miquel Arimany, 2, 1946-1957.
J. M. Arnavat (Reus), 4, 1949.
Max Aub, 4, 1926-1931.
Jaume Aymà i Mayol, c. 25, 1945-1959.
- Antoni Badia i Margarit, 6, 1954.
Joaquim Balcells, c. 25, 1924-1935 (?).
Luis Barrena, 2, 1914-1916.
Josep Maria Batista i Roca, c. 20, 1928-1956.
J. M. Bellido, c. 8, 1926-1942.
Rafael Benet, c. 6, 1912-1935.
Antoni Bergós, c. 10, 1951-1959.
Pierre Louis Berthaud, c. 30, 1942-1957.
Joan Bta. Bertran, c. 10, 1952-1959.
Lluís Bertran i Pijoan, c. 15, 1922-1957.
Pablo Bertrán de Heredia (Santander), 1, 1959.
Aurora Bertrana, 3, 1951-1957.
José Manuel Blecua, 2, 1955.
Josephine de Boer, c. 10, 1953-1959.
Jaume Bofill i Ferro, c. 30, 1926-1959.
Blai Bonet, c. 35, 1954-1958.
Pere Bosch Gimpera, c. 12, 1914-1939.
Josep M. Bosch i Torrents, c. 10, 1954-1959.
- Just Cabot, c. 5, 1952-1955.
Pere Calders, 2, 1938.
Agustí Calvet, c. 6, 1947.
Enrique Canito (Rev. «Insula»), c. 10, 1956-1957.
Ferran Canyameres, c. 6, 1952-1958.
Carles Capdevila, 3, 1928.
Josep M. Capdevila, 66, 1913-1949.
Xavier Carbó Maimí (Girona), c. 15, 1912-1915.
Josep Carner, c. 35, 1913-1957.
Lluís Carreras, prev., 3, 1924-1951.
Narcís de Carreras, c. 10, 1949-1959.
Josep M. de Casacuberta, c. 20, 1925-1932.
Pau Casals, 2, 1951.

P. Marc de Castellví, c. 5, 1934-1936.
 Pau Cirera, c. 10, 1920-1933.
 Joan Chabàs, c. 10, 1928-1930.
 Joan Climent, 6, 1940.
 Rafael Closas, c. 15, 1940.
 Ricard Coll (Edhasa), 5, 1954.
 Carmen Conde, 3, 1958.
 Joan Coromines, c. 15, 1949.
 Josep M. Corredor, 6, 1948-1957.
 Miquel Costa i Llobera, 1, 1911.⁸
 Eduardo Cote Lamús (Colòmbia), 2, 1953-1955.
 Joan Crexells, c. 30, 1922-1925.⁹
 Eugènia Crexells, c. 10, 1947-1949.
 Josep M. Cruzet, c. 10, 1946-1956.

Pierre Deffontaines, c. 6, 1951-1959.
 Ulla Deibel (Alemanya), c. 10, 1922-1926.
 Miguel Delibes, 1, 1958.
 Enrique Díez Canedo, 2, 1919.
 Cristòfor de Domènec, c. 12, 1917-1926.
 Francesc Domingo, c. 15, 1932-1958.
 Eudald Duran-Reynals, 3, 1916-1917.

Feliu Elias, c. 15, 1923-1938.
 P. Aureli M. Escarré, 10, 1949-1959.
 Agustí Esclasans, c. 25, 1928-1959.
 P. Miquel d'Esplugues, c. 25, 1920-1933.
 Salvador Espriu, c. 10, 1933-1959.
 Ramon Esquerra, c. 6, 1934-1938.
 Joan Estelrich, c. 100, 1921-1951.

Pompeu Fabra, c. 6, 1924-1935.
 J. Farran i Mayoral, c. 15, 1916-1929.
 Miquel Ferrà, 20, 1920-1946.⁸
 Melcior Font, c. 30, 1926-1956.
 Joaquim Folguera, 6, 1916-1918.

9. Vegeu-ne una publicada per NORBERT BILBENY a *Joan Crexells en la filosofia del Noucents* (Barcelona 1979), pàgs. 160-162.

Alexandre Galí, c. 20, 1919-1952.
Tomàs Garcés, c. 12, 1921-1953.
Ventura Gassol, c. 50, 1918-1959.
Robert Gerhard, 5, 1933-1935.
Cesare Giardini (Itàlia), c. 20, 1933-1951.
J. Gimeno Navarro, c. 12, 1937-1951.
Manuel González Alba, c. 6, 1925-1926.
Ignasi González-Llubera, c. 10, 1910-1956.
Rudolf Grossman (Alemanya), c. 10, 1922-1956.
Adrià Gual, c. 6, 1932-1937.

Julia Iatridi (Grècia), c. 30, 1954-1959.
Palmira Jaquetti, c. 25, 1925-1959.
J. Janés Oliver, c. 20, 1933-1959.
C. A. Jordana, c. 25, 1913-1934.
Montserrat Julió, 2, 1952.
Josep M. Junoy, c. 25, 1919-1951.
Josep Junyent, c. 12, 1951-1954.

Pedro Laín Entralgo, c. 8, 1954-1959.
Josep Lleonart, c. 6, 1920-1932.
Josep M. Llopart, c. 10, 1954-1958.
Miquel Llor, c. 4, 1929-1947.
Josep Llorens Artigas, c. 10, 1912-1958.

Albert Manent, c. 12, 1950-1959.
Ernest Martínez Ferrando, c. 15, 1919-1951.
Joan Mascaró, c. 12, 1935-1957.
Alfons Maseras, c. 12, 1921-1935.
Josep Massana (Lleida), c. 25, 1935-1955.
Josep Millàs-Raurell, c. 30, 1918-1936.
J. Miquel i Macaya, c. 20, 1932-1957.
Gabriela Mistral, c. 10, 1935-1954.
Jeroni de Moragas, c. 10, 1936-1955.
Antoni Muntanyola, c. 20, 1918-1932.

Guillem Nadal, c. 15, 1954-1957.
Josep Navarro Costabella, c. 6, 1925-1938.
Eduard Nicol, c. 25, 1929-1937.

Lluís Nicolau d'Olwer, c. 10, 1913(?) - 1954.
Andreu Nin, 3, 1933-1935.

Marçal Olivar, c. 20, 1925-1953.
Joan Oliver, c. 12, 1928-1959.
Eugeni d'Ors, c. 6, 1915-1918.

Josep Palau i Fabre, 3, 1954-1955.
Josep Pedreira, c. 10, 1950-1958.
Joaquim Pellicena, c. 12, 1920-1935.
Joan Petit, c. 6, 1924-1955.
Josep Pi (Perpinyà), c. 20, 1942-1948.
J. Pineda Fargas, c. 10, 1952-1959.
Josep Pla, 18, 1924-1949.¹⁰
Germán Posada (Madrid), 6, 1955-1956.
Josep Pous i Pagès, c. 35, 1932-1950.
Josep Puig i Ferrater, c. 20, 1912-1951.

P. Antoni M. Ramon i Arrufat, c. 10, 1926-1934.
E. C. Ricart, c. 20, 1947-1959.
Joan Bpta. Roca Caball, c. 25, 1940-1941.
Mercè Rodoreda, c. 30, 1938-1959.
Tomàs Roig i Llop, c. 6, 1923-1934.
Josep Roig i Raventós, c. 12, 1919-1958.
Josep Romeu i Figueras, c. 3, 1948-1957.
Pau Romeva, c. 30, 1940-1941.
Bartomeu Rosselló-Pòrcel, 4, 1935.¹¹
Antoni Rovira i Virgili, 3, 1913-1930.
Jordi Rubió i Balaguer, 39, 1921-1953.
Antoni Rubió i Lluch, 3, 1922-1932.
Ramon Rucabado, c. 15, 1912-1934.
Joaquim Ruyra, 3, 1917-1920.

Josep M. de Sagarra, c. 25, 1914-1945.
Joan Salvat-Papasseit, 3, 1918-1921.¹²

10. Vegeu-les a *Les cartes de Josep Pla a Carles Riba*, a cura de Lluís BONADA, «Reduccions», 23/24 (setembre-novembre 1984), pàgs. 80-97.

11. Vegeu-les a *Quatre cartes de B. Rosselló-Pòrcel i un apèndix*, a cura de CARLES-JORDI GUARDIOLA, «Lluc», setembre 1973, pàgs. 14-16.

12. Vegeu-les a *Epistolari de Joan Salvat-Papasseit*, a cura d'AMADEU-J. SOBERANAS I LLEÓ (Barcelona 1984, «Antologia Catalana 100»), pàgs. 21 i 83-84.

Manuel Sánchez Sarto (ed. Labor), c. 30, 1923-1929.

Manuel Sanchis Guarner, 1, 1954.

Antoni M. Sbert, c. 15, 1936-1942.

Jaume Serra Húnter, c. 15, 1928-1938.

Maurici Serrahima, c. 25, 1932-1957.

Ferran Soldevila, c. 10, 1918-1942.

Carles Soldevila, c. 20, 1918-1937.

Joaquim Sunyer, c. 10, 1940-1948.

Rafael Tasis, c. 10, 1923-1957.

Joan Teixidor, 5, 1950-1952.

Ramon Tor, c. 10, 1930-1950.

Francesc Trabal, c. 25 1926-1952.

Josep Trueta, c. 6, 1949-1957.

Lluís Valeri, c. 15, 1913-1958.

José M. Valverde, 2, 1955.

Edmond Vandercammen (Bèlgica), c. 10, 1953-1955.

Josep Vergés i Fàbregas, c. 6, 1929-1946.

P. Pacífic de Vilanova, 3, 1953.

Karl Vossler, 19, 1922-1931.¹³

Joaquim Xirau, c. 12, 1926-1928.

Finalment, una breu referència a les cartes familiars de Carles Riba, algunes de les quals he pogut consultar però que no he incorporat a aquesta investigació. Malgrat tot, dono en nota la relació de les que conec; de la resta, n'ignore l'interès, el nombre i l'abast.¹⁴

LES RELACIONS DE CARLES RIBA

Establerta la situació dels 265 corresponents ribians fins ara reportats, localitzades les 745 cartes i transcrits ja gairebé totes elles, cal ara inten-

13. *Correspondència Carles Riba - Karl Vossler*, a cura de CARLES-JORDI GUARDIOLA i ARTUR QUINTANA (en preparació).

14. *A la seva mare*: Atenes, 12 d'agost 1927, i Santorini, 29 d'agost 1927. (Publicades fragmentàriament a CARLES RIBA, *Les cartes del viatge a Grècia. Agost-setembre de 1927*, a cura de CARLES-JORDI GUARDIOLA, «Reduccions», 23/24 (setembre-novembre 1984), 53 i 54). *A Clementina Arderiu*: Marsella, 14 d'abril 1942, i Marsella, 15 d'abril 1942.

tar establir les coordenades grupals d'aquesta abundosa relació epistolar ribiana, sense voler esgotar-ne l'estudi i l'anàlisi, que no pertoca fer aquí. Però amb les dades fins ara conegudes, sí que es pot establir, encara que sigui com a hipòtesi de treball, a quins grups, sectors, interessos i coneixences pertanyen els diversos corresponents fins ara coneguts, i, per tant, amb qui es relacionà Carles Riba al llarg de la seva vida.

Els escriptors catalans són el grup més nombrós amb el qual es relaciona Carles Riba, inclosos els col·legues universitaris, els col·laboradors de la FBM i altres persones relacionades amb el món de les lletres. Tanmateix, contràriament al que es podria pensar, la majoria de les cartes de Carles Riba a ells escrites no toquen necessàriament temes literaris. Diversos són els temes que hi apareixen. Des de les cartes de caràcter professional (sobretot les relacionades amb la feina de la FBM) fins a cartes de tema puntual i precís (edició de llibres, correccions de proves, gestions fetes o per fer, articles per publicar, problemes relacionats amb la guerra i l'exili, etc.), passant per d'altres, aquestes sí, de tema més literari. Totes, però, plenes de vigor, amb una empremta personal que les fa inconfusibles encara que sigui sobre el tema més planer. En algunes no estalvia la crítica, defensant les seves opinions i criteris, en d'altres suggereix o matisa, en totes aconduïx el seu raonament d'una manera clara i ordenada cap als objectius que s'ha proposat.

D'aquest nombrós grup, destacar-ne noms és difícil; si no fos un tòpic, podria dir-se que hi és tothom; si tenim en compte les dades de què dispo i ens atenim a les cartes que presumiblement Carles Riba va escriure i no coneixem, les absències són mínimes: Arús, Gassol, Crexells, Nin, Pla, Salvat-Papasseit, Bofill i Mates, Bohigas, Capdevila, Casp, Dolç, Farran i Mayoral, Foix, Carner, G. i J. Ferraté, Fuster, Junoy, López-Picó, A. i M. Manent, Montoliu, Permanyer, Sagarra, Guansé, són alguns noms entre molt d'altres amb els quals es relaciona en diversa mesura i en diversa intensitat.

Escriptors són també alguns altres dels destinataris de les cartes de Carles Riba, però escriptors els quals considera *mestres*; són pocs i generalment de correspondència escassa, però significatius pels noms i per allò que els diu. Per les cartes que tenim cal citar Carner, M. A. Salvà, Jorge Guillén, Karl Vossler, etc., si bé d'altres (Costa i Llobera, Antoni Rubió i Lluch, etc.) només en coneixem les que va rebre Carles Riba.

Un tercer grup podria ser el dels *escriptors castellans* amb els quals es relaciona a partir dels anys cinquanta amb motiu de les traduccions al castellà de la seva obra i dels «Congresos de Poesia»: Aleixandre, Aran-

guren, Gullón, Cela, Cano, Costafreda. Cartes, les que conec, relativament interessants una a una, significatives com a conjunt d'una relació, d'un tracte, excepte per a la correspondència amb Paulina Crusat, d'una gran dimensió humana i personal: 49 llargues cartes —almenys les conegudes— entre 1951 i 1959.

Un altre és el grup dels amics i coneguts *alemanys* amb qui es relacionà arran de la seva estada a Alemanya el 1922 i amb els quals manté una certa relació: R. Grossman, Ulla Deibel, Heinz Albert, Karl Vossler, Theodor Däubler, etc. La més interessant correspondència és amb Karl Vossler, que havia estat professor seu a Munic: llargues cartes informatives i valoratives de la realitat catalana i d'altres temes.

Un cinquè grup pot ser el dels *joves*, escriptors o no, amb els quals es relaciona des de l'exili i ja retornat a Barcelona. Generalment són cartes de contingut civil o moral. Riba sap molt bé quin paper haurà de jugar retornat a Barcelona, en ple exili interior, i està disposat a fer-ho. Fins i tot les primeres d'aquestes cartes, des de l'exili encara, arriben a llurs destinataris a Barcelona a través de correu clandestí, en alguns casos de mà de Jaume Martínez Vendrell. Són les adreçades a Montserrat Martí, Santiago Pey, entre d'altres. Més endavant les adreçades al grup de seminaristes de Vic (Serrallonga, Junyent, Pous, etc.) i també Narcís Bonet, Joan Triadú, Blai Bonet, Palau i Fabre, etc.

Hi ha un possible sisè grup: *l'exili*. Cartes generalment des de l'exili i sobre l'exili. Cartes escrites per arranjar problemets, lligar caps, establir ponts, o donar a entendre quina és la situació del país. Són les cartes a Pierre Louis Berthaud, per ex., o a Joan Gili, Pierre Rouquette, Josep Pi, Rafael Closas, Ramon Sugranyes de Franch, Lluís Montanyà, J. M. Capdevila, Armand Obiols, etc. És llàstima que un gruix important d'aquesta correspondència no s'hagi pogut recuperar. En la majoria de casos cal donar les cartes per definitivament perdudes.

Encara cal afegir un nou grup: diversos *professors estrangers* amb els quals es relaciona Riba amb una correspondència no massa abundant i sobre temes força puntuals. Són, entre d'altres, Josephine de Boer, Allison Peers, Julia Iatridi, Cesare Giardini, etc.

Un altre grup és el dels *artistes*, sobretot pintors: Obiols, Aragay, Benet, Llorens Artigas, Domingo, etc., i músics: Pau Casals, Robert Gerhard, el ja citat Narcís Bonet, etc. Malauradament, d'aquest grup només podem comptar amb les cartes adreçades a J. Obiols i a N. Bonet.

Cal afegir un nou grup, el d'*homes de l'església catalana*: P. Miquel d'Esplugues. P. Maur Boix, P. Jordi Pinell, Carles Cardó, P. Antoni Ramon

i Arrufat, P. Pacífic de Vilanova, Joan Bonet i Baltà, Josep Sanabre, Joan Bta. Bertran i algun altre. Fixem-nos que, ultra sacerdots diocesans, hi apareixen sobretot membres de dos ordres: benedictins i caputxins.

Finalment, ultra un seguit de cartes de relació molt puntual a destinataris diversos, queda la correspondència de tipus professional, que desgraciadament en cap cas no he pogut localitzar. Així les cartes als editors Antoni Muntanyola, M. Sánchez Sarto (Ed. Labor), Ricard Coll (Edhasa), J. Janés, Oliver o a la mateixa FBM, etc., que podrien il·luminar un aspecte pràcticament desconegut de la vida de Carles Riba i de la majoria d'escriptors de l'època: la lluita per la supervivència econòmica.

L'EDICIÓ DE LES CARTES DE CARLES RIBA

De les 745 cartes reportades, algunes ja han estat donades a conèixer íntegres o fragmentades. El corpus més important de cartes de Carles Riba fins ara publicat és l'*Epistolari J. M. López-Picó-Carles Riba* a cura d'O. Cardona. D'altres han estat publicades per diversos curadors i directament sense curador a publicacions diverses:

XAVIER BENGUEREL, *Memòria d'un exili: Xile 1940-1952* (Barcelona, Ed. 62, 1982), 242-249 i 295-301.

[a Artur Bladé] ENRIC SULLÀ, *La fonamental intransigència*, «L'Avenç», 71 (maig 1984), 43-44.

DOM MAUR M. BOIX, *Una lectura a Montserrat*, dins «In memoriam Carles Riba (1959-1969)» (Barcelona, Institut d'Estudis Hehèncics / Departament de Filologia Catalana / Editorial Ariel, 1973), 87-89.

AGUSTÍ CABRUJA, *Raïm (Poemes)* (Mèxic, Vértice, 1951), 7-8.

[a Josep M. Capdevila] JOAN CARRERAS I PERA, *Un autògraf de Carles Riba*, «Punt Diari», 7-11-1984.

[a Carles Cardó] ALBERT MANENT, *La correspondència de Carles Riba i Carles Cardó arran de les «Elegies de Bierville»*, dins «In memoriam», 241-250. També a ALBERT MANENT, *Escriptors i editors del Nou-cents*, Barcelona, Curial, 1984, 47-59.

[a Josep Carner] *Carles Riba presenta les «Elegies»*. Text transcrit per ORIOL CASASSAS, «Serra d'Or», agost 1976, 30. També a CARLES RIBA, *Sobre poesia i la meua poesia* (Barcelona, Empúries, 1984), 37, i a CARLES RIBA, *Les cartes del viatge a Grècia. Agost-setembre de 1927*,

- a cura de CARLES-JORDI GUARDIOLA, «Reduccions», 23/24 (setembre-novembre 1984), 70.
- [a Paulina Crusat] *Carles Riba en els seus millors escrits. Epistolari*. Nota introductòria i selecció a cura de CARLES-JORDI GUARDIOLA (Barcelona, Arimany, 1984), 147-155.
- ENRIC SULLÀ, *op. cit.*, 44.
- GABRIEL FERRATER, *Els poemes de Kavafis*, «Serra d'Or», novembre 1962, 1.
- [a Domènec Guansé] ENRIC SULLÀ, *op. cit.*, 46.
- [a Julia Iatridi] «Nea Hespia», 769 (Atenes, 1959), 951-952.
- [a Josep M. Junoy] «La Nova Revista», 9 (setembre 1927), 95; 10 (octubre 1927), 191. També a: CARLES RIBA, *Les cartes del viatge a Grècia*, 66 i 74.
- [a Josep Junyent] *Correspondència Carles Riba / Antoni Pous*, a cura de SEGIMON SERRALLONGA, «Reduccions» 4 (abril 1978), 44.
- ROSA LEVERONI, *Un epistolari de Carles Riba (1940-1942)*, dins «In memoriam», 185-203.
- Epistolari J. M. López-Picó-Carles Riba*, a cura d'OSVALD CARDONA (Barcelona, Barcino, 1976). Dues també a: CARLES RIBA, *Les cartes del viatge a Grècia*, 65-66 i 73. Anteriorment diversos fragments a ALBERT MANENT, *Carles Riba* (Barcelona, Alcides, 1963), 26, 33, 34, 35-36 i 59.
- [a Marià Manent] ALBERT MANENT, *Carles Riba*, 59.
- [a Josep Millàs-Raurell] CARLES RIBA, *Tres cartes de 1922*, a cura de CARLES-JORDI GUARDIOLA, «Serra d'Or», març 1978, 31-32.
- *Epistolari de Joan Salvat-Papasseit*, a cura d'Amadeu-J. Soberanas i Lleó (Barcelona, Ed. 62, 1984), 65-66.
- [a Josep Obiols] *Set cartes de Carles Riba al pintor Josep Obiols*, a cura de CARLES-JORDI GUARDIOLA, «Els Marges», 8 (setembre 1976), 81-95.
- CARLES RIBA, *Tres cartes de 1922*, 31-33.
- CARLES RIBA, *Les cartes del viatge a Grècia*, 62-65, 67-73, 75-79. Un breu fragment també a: JAUME MEDINA, *Carles Riba o l'aventura de la co-neixença*, «L'Avenç», 71 (maig 1984), 53.
- DOM JORDI M. PINELL, *L'onzena elegia*, dins «Homenatge a Carles Riba, 1893-1959» (Igualada, Cercle de Cultura Torras i Bages, 1964), 20.
- [a Antoni Pous] *Correspondència Carles Riba / Antoni Pous*, 35-53.
- [a Dionisio Ridruejo] ENRIC SULLÀ, *op. cit.*, 44.
- [a Ramon Tor] *Gala d'homenatge a Ramon Tor* (Barcelona, 1950), 16.
- [a Humbert Torres] JOAN SALES, *De Carles Riba a Màrius Torres*, dins «Homenatge a Carles Riba en complir seixanta anys» (Barcelona, Josep Janés, 1953-1954), 304.

[a Màrius Torres] JOAN SALES, *De Carles Riba a Màrius Torres*, 301-310.
[a Karl Vossler] *Correspondència Carles Riba-Karl Vossler*, a cura de
CARLES-JORDI GUARDIOLA i ARTUR QUINTANA (en preparació).

AGRAÏMENTS

Finalment, un breu capítol d'agraïments, obligat capítol i en aquest cas agradós de complir. Alguns noms ja han sortit, tots és impossible; tanmateix no puc deixar de citar-ne alguns expressament. Gràcies, doncs, als corresponents, a llurs familiars, hereus o marmessors, als seus amics, perquè sense ells, com ja he dit, no hauria estat possible aquesta investigació. A Clementina Arderiu i a Eulàlia Riba, sempre disposades a col·laborar, sempre amb la porta oberta i fent-me una absoluta i total confiança que he procurat no desmerèixer. I, finalment, un record agraït al llibreter de vell Marca, avui ja mort, que rescatà del drapaire un plec de cartes de Carles Riba i gentilment me les cedí perquè les pogués incorporar a la meva investigació. A tots ells, gràcies.¹⁵

CARLES-JORDI GUARDIOLA

15. És en curs d'edició l'epistolari complet de Carles Riba a cura de Carles-Jordi Guardiola, amb la col·laboració de Jaume Medina. A proposta del Simposi Carles Riba, l'Institut d'Estudis Catalans ha acceptat fer-se càrrec de la seva publicació.